

ANNA GOLONKA¹

Odpowiedzialność za przestępstwo popelnione w stanie nietrzeźwości – analiza krytyczna art. 31 § 3 k.k. i postulaty *de lege ferenda*²

Wpłynął: 15.10.2020. Akceptacja: 12.11.2021.

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego opracowania są zagadnienia dotyczące odpowiedzialności karnej za przestępstwo popełnione w stanie nietrzeźwości lub odurzenia. Kwestie te, bezdyskusyjnie doniosłe społecznie, budzą nadal wiele kontrowersji z prawnokarnego punktu widzenia. Jednym z powodów tego są braki, jakimi obarczony jest art. 31 § 3 k.k., statuujący podstawę do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy, który *tempore criminis* znajdował się w takim stanie. Celem tego opracowanie jest jednak nie tyle sama krytyka bieżącego rozwiązania prawnego, ile wysunięcie, w oparciu o podniesione zastrzeżenia, postulatu *de lege ferenda* dotyczącego zmiany brzmienia tego przepisu. Wnioski zostają wyprowadzone zarówno z dogmatycznoprawnej analizy powołanego przepisu, jak i podejścia empirycznego, podyktowanego psychopatologicznym spojrzeniem na stan odurzenia i problem związany z (nie)poczytalnością sprawcy czynu zabronionego. Kwestie te są immanentnie związane z regulacją zawartą w § 3 art. 31 k.k. Wołą ustawodawcy karnego zakresem art. 31 k.k. objęto bowiem zróżnicowane stany, które – chociaż z psychopatologicznego punktu widzenia mogą wykazywać podobieństwa, to jednak – mając na uwadze prawnokarne aspekty i politykę kryminalną – wymagają odmiennego podejścia prawnego, czego zaprezentowaniu służy to opracowanie.

Słowa kluczowe: stan nietrzeźwości, stan odurzenia, niepoczytalność, poczytalność zmniejszona, alkohol.

¹ Prof. UR dr hab. Anna Golonka – Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Rzeszowski (Polska); e-mail: agolonka@ur.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0199-2203.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

ANNA GOLONKA

Liability for a Crime Committed in a State of Inebriation – a Critical Analysis of Article 31 § 3 of the Polish Criminal Code and Propositions *De Lege Ferenda*³

Abstract

The subject of this paper focuses on issues concerning criminal liability for a crime committed while inebriated or intoxicated. These issues, whose social significance is indisputable, continue to be controversial from the perspective of criminal law. One reason for this is the shortcomings of Article 31 § 3 of the Criminal Code, which serves as the basis to hold an offender who was in said state *tempore criminis* criminally liable. The purpose of this paper, however, is not so much to criticise the current legal solution as to offer a proposition *de lege ferenda* concerning a change in the wording of the said provision on the grounds of the reservations raised. The conclusions that lead to it are derived both from the dogmatic-legal analysis of the cited provision and from the empirical approach motivated by the psychopathological view of the state of intoxication, or the problem of (in)sanity of the perpetrator of a prohibited act. These issues are ingrained in the regulation contained in § 3 of Article 31 of the Criminal Code. It is the will of the criminal legislator for the scope of Article 31 of the Criminal Code to encompass a variety of states which may seem similar from a psychopathological point of view they, but actually require a different legal approach with regard to criminal-legal aspects and criminal policy, which this study aims to present.

Keywords: state of inebriation, state of intoxication, insanity, diminished sanity, alcohol.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wstęp

Potrzeba kryminalizowania czynów popełnionych w stanie odurzenia nie może budzić zastrzeżeń. Czyny podejmowane po użyciu substancji odurzającej niejednokrotnie charakteryzują się znacznym stopniem społecznej szkodliwości, co wynika z odhamowującego działania wielu substancji odurzających. Takie reakcje wywołuje także alkohol, który jest najczęściej używaną substancją odurzającą. Tymczasem *de lege lata* stan nietrzeźwości nie stanowi ani okoliczności obciążającej, uwzględnianej obligatoryjnie przy wymiarze kary, a jako znamię występuje w opisie jedynie kilku typów czynów zabronionych, głównie obejmujących przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (np. art. 178a, art. 178, art. 179 czy art. 180 k.k.)⁴. Czy takie podejście jest uzasadnione? Czy poprzestawanie jedynie na ogólnej regulacji dotyczącej zasad odpowiedzialności, jaką stanowi art. 31 § 3 k.k. jest w tej mierze wystarczające? Ta ostatnia może bowiem sama w sobie rodzić wiele wątpliwości. Wynikają one zarówno z konstrukcji tego przepisu, jak i oparcia na niej uzasadnienia odpowiedzialności karnej sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie nietrzeźwości (lub szerzej – w stanie odurzenia). Co więcej, zawarcie jej w tej samej jednostce redakcyjnej tekstu prawnego co stanu niepoczytalności oraz poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej (tj. w art. 31 k.k.) nakazuje postawić pytanie o ich „wspólny mianownik”. Ściślej zaś, rozważyć zasadność takiego podejścia również z psychopatologicznego punktu widzenia. Warto wobec tego przyrzeć się bliżej tym kwestiom, a w szczególności zasadności postrzegania stanu nietrzeźwości sprawcy przestępstwa w kategoriach jego „faktycznej niepoczytalności”, podyktowanego przyjętą systematyką kodeksową. Będzie to podstawą do wyprowadzenia wniosków dotyczących potrzeby zmiany obowiązującego przepisu, w konsekwencji zatem zostanie poparte stosowanymi postulatami *de lege ferenda* w tym względzie.

⁴ Zgodnie z art. 115 § 16 k.k. stan nietrzeźwości, w rozumieniu tego kodeksu, zachodzi, gdy: 1) zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5 promila albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub 2) zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,25 mg albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość (Dz.U. z 2020 r., poz. 1444 ze zm).

„Faktyczna niepoczytalność” – czyli psychopatologiczne podejście do stanu odurzenia

Na wstępie wypadałoby odnieść się do samej istoty „faktycznej niepoczytalności albo poczytalności zmniejszonej”. Określenie to dotyczy stanu sprawcy przestępstwa, który *tempore criminis* znajdował się wprawdzie w stanie zbliżonym do tych, o których mowa w art. 31 § 1 lub 2 k.k., jednak w odróżnieniu od nich wywołanym wyłącznie użytą przez niego substancją odurzającą. Pojęcie „faktycznej niepoczytalności” znajduje zatem swoje uzasadnienie przede wszystkim w postrzeganiu stanu nietrzeźwości jako stanu, w którym dochodzi do zaburzenia czynności psychicznych wskutek oddziaływania substancji odpowiedzialnej za upośledzenie prawidłowego funkcjonowania ośrodkowego układu nerwowego (OUN)⁵. Nie może bowiem budzić żadnych wątpliwości to, że alkohol jako substancja odurzająca powoduje zakłócenia czynności psychicznych ograniczające (nawet stopniu w znacznym), a niekiedy nawet znoszące zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem. Znajduje to również potwierdzenie w licznych badaniach naukowych dotyczących psychoneuralnych konsekwencji spożywania alkoholu⁶. Natomiast powszechnie wiadomo, że alkohol wpływa nie tylko na subiektywną poprawę nastroju i zwiększenie pewności siebie, ale również powoduje m.in. zaburzenia spostrzegania, psycho- i sensomotoryczne⁷. Nierzadko jest on

⁵ B. Kissin, H. Begleiter, *The Biology of Alcoholism*, New York 1972, s. 293–343; E.L. Scott, J.H. Mendelson, R.A. Benedikt, B. Jones, *EEG alpha activity increases during transient episodes of ethanol-induced euphoria*, *Pharmacology, „Biochemistry & Behavior”* 1986, 25(4), s. 889–895; a także: J. Hughes, W.P. Wilson (red.), *EEG and Evoked Potentials in Psychiatry and Behavioral Neurology*, Boston–London–Sydney–Wellington–Durban–Toronto 1983, s. 1–4 oraz 127–210.

⁶ Por. N.M. Zahr, A. Pfefferbaum, *Alcohol's Effects on the Brain: Neuroimaging Results in Humans and Animal Models*, „Alcohol Research. Current Reviews” 2017, 38(2), s. 183–206; S. Mechtcheriakov, Ch. Brenneis, K. Egger, F. Koppelstaetter, M. Schocke, J. Marksteiner, *A widespread distinct pattern of cerebral atrophy in patients with alcohol addiction revealed by voxel-based morphometry*, „Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry” 2007, 78(6), s. 610–614; M. Kopera, M. Wojnar, W. Szelenberger, *Funkcje poznawcze, struktura i czynności mózgu u osób uzależnionych od alkoholu*, „Alkoholizm i Narkomania” 2010, 23(4); J. Kocur, *Wpływ alkoholu na stan emocjonalny. Aspekty sądowo-psychiatryczne*, [w:] Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska (red.), *Materiały IX Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP pt. Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym*, Warszawa 1991, s. 129–130, a także wnioski z badań: V.E. Pollock, J. Volavka, D.W. Goodwin, S.A. Mednick, W.F. Gabrielli, J. Knop, F. Schulsinger, *The EEG after alcohol administration in men at risk for alcoholism*, „Archives of General Psychiatry” 1983, 40(8), s. 857–861.

⁷ Praktyka opiniodawcza dowodzi, że sprawcami czynów o charakterze chuligańskim są często osoby znajdujące się w stanie nietrzeźwości – por. A. Lipczyński, *Psychologia sądowa*, Warszawa 2007, s. 1185.

przy tym głównym czynnikiem odpowiedzialnym za podejmowanie zachowań agresywnych czy impulsem do wybryków chuligańskich⁸.

Oczywiste jest przy tym, iż skutki oddziaływania alkoholu na człowieka mają zawsze wymiar jednostkowy, niemniej każdorazowo są one także uzależnione od odnotowanego stężenia zawartości alkoholu we krwi. To zaś stanowi m.in. podstawę do klasyfikacji przebiegu upicia oraz wyróżnienia kilku jego faz⁹. Warto to zasygnalizować, ponieważ materia z tym związana obejmuje nie tylko aspekty medyczne zatrucia organizmu alkoholem, ale także pewne kwestie, które mają znaczenie dla odpowiedzialności karnej sprawcy czynu zabronionego. Tworzy ona zarówno kontekst dla uzasadnienia systematyki regulacji zawartej w art. 31 § 3 k.k., jak i pozwala na pragmatyczne podejście do omawianego zagadnienia. To z kolei sprowadza się do stanu upojenia jako możliwej przyczyny wszystkich stanów, o których mowa w §§ 1–3 art. 31 k.k. Upojenie¹⁰, z psychopatologicznego punktu widzenia, nie musi bowiem przybierać postaci upicia prostego (inaczej zwanego także zwykłym czy niepowikłanym¹¹), które z prawnokarnego punktu widzenia wolno rozpatrywać w kategoriach stanu nietrzeźwości. Może ono również przybierać postać atypową o przebiegu odbiegającym od zazwyczaj obserwowanego i jako takie prowadzić do ograniczenia w znacznym stopniu zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem czy wręcz do zniesienia tych zdolności¹².

Takie podejście pozwala spojrzeć na upicie jako pewien stan, który, po pierwsze, posiada pewien „punkt wspólny” ze stanem niepoczytalności oraz poczytalności zmniejszonej i jako taki uzasadnia określanie go mianem „faktycznej niepoczytalności” (odpowiednio – poczytalności zmniejszonej¹³), po drugie, może ono stanowić uzasadnienie dla systematyki przepisu określającego prawnokarne zasady

⁸ Por. T. Gordon, E. Milewska, R. Rutkowski, *Alkohol a przestępczość osób z nieprawidłową osobowością*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1987, 18, s. 127–129; a także: B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 570–572.

⁹ W nauce kryminologii, jako jeden z pierwszych, problematykę tę opisał E.M. Jelinek, *Phases in the Drinking History of Alcoholics*, „Quarterly Journal of Studies on Alcohol” 1946, 7, s. 1–88.

¹⁰ W piśmiennictwie zwrócono uwagę, że bardziej poprawne od posługiwania się określeniem „upojeniem” jest używanie pojęcia „upicie”, jako że to właśnie upicie (jako pewien stan) zakłada prawidłowe funkcjonowanie świadomości – por. J. Heitzman, *Upicie alkoholowe jako przedmiot ekspertyzy sądowo-psychiatrycznej*, [w:] J.K. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, Kraków 1996, s. 94.

¹¹ Por. ibidem, s. 100–101; K. Spett, *Psychopatologia szczegółowa*, [w:] M. Cieślak, K. Spett, A. Szymusik, W. Wolter, *Psychiatria w procesie karnym*, Warszawa 1991, s. 305.

¹² Więcej na temat atypowych form upicia w kontekście niepoczytalności – por. A. Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Warszawa 2013, s. 376–390.

¹³ W kwestii określenia „poczytalność ograniczona i zmniejszona” – por. ibidem, s. 270–273.

odpowiedzialności za przestępstwo popełnione w stanie nietrzeźwości w tym samym przepisie co niepoczytalności oraz poczytalności zmniejszonej, czyli w art. 31 k.k. Jego zaprezentowanie wydaje się zatem niezbędne dla rzetelnego omówienia prawnokarnych aspektów związanych z regulacją zawartą w § 3 powołanego artykułu. Zarazem bowiem nie tłumaczy ono przecież w żaden sposób powodu, dla którego polski ustawodawca karny zdecydował się nadać przepisowi § 3 art. 31 k.k. aktualne brzmienie. To natomiast może budzić zastrzeżenia, paradoksalnie odnoszące się właśnie do uzasadnienia związanego z systematyką kodeksową (pomimo iż, w świetle powyższego, znajdującą oparcie w psychopatologicznym podejściu do zagadnienia), a także rodzić obiekcje związane ze sformułowaniami, jakimi posłużył się ustawodawca w tej regulacji.

Prawnokarne uzasadnienie konstrukcji przyjętej w art. 31 § 3 k.k.

Ustawodawca karny, decydując się na wprowadzenie do k.k. z 1997 r. art. 31 § 3 k.k. z jedną tylko zmianą w stosunku do rozwiązania przyjętego na gruncie art. 25 § 3 k.k. z 1969 r.¹⁴, podniósł, że: „(...) alkohol jest tak silnym czynnikiem kryminogennym, iż w konflikcie między zasadą ochrony społeczeństwa przed sprawcą pijanym a zasadą pełnej indywidualnej winy pierwszeństwo przypisać winno zasadzie ochrony. Taki kierunek rozwiązania wydaje się zgodny ze społecznym poczuciem prawnym (...)”¹⁵. Jednocześnie za niezyciową i w szczególności w odniesieniu do przestępstw polegających na działaniu problematyczną do stosowania uznał koncepcję *actio libera in causa* funkcjonującą pod rządami k.k. z 1932 r.¹⁶. Z uzasadnienia tego trudno jednak wyprowadzić powód, dla którego prawodawca posłużył się w § 3 art. 31 k.k. nomenklaturą w istocie odbiegającą od tej, jakiej używa na określenie stanów opisanych w poprzedzających paragrafach tego artykułu. Tym samym naraził się on na podstawowy zarzut związany z brakiem precyzji językowej. Co

¹⁴ K.k. z 1969 r. w art. 25 § 3 k.k. nie wskazywał na stan nietrzeźwości, a jedynie na stan odurzenia, co wynikało z braku definicji legalnej stanu nietrzeźwości w ówczesnym stanie prawnym. Por. ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 13, poz. 94.

¹⁵ Por. *Projekt kodeksu karnego. Część ogólna – wprowadzenie, Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości – Zespół Prawa Karnego*, Warszawa 1966, s. 44.

¹⁶ Ibidem. Por. uzasadnienie dla odejścia od koncepcji *a.l.i.c.* wyrażonej w art. 17 § 2 oraz art. 18 § 2 k.k. z 1932 r. Art. 17 § 2 k.k. z 1932 r. przewidywał, iż: „Przepisu § 1 [określającego niepoczytalność – A.G.] nie stosuje się do przypadku, gdy sprawca wprawił się umyślnie w stan zakłócenia czynności psychicznej po to, by dokonać przestępstwa”, natomiast art. 18 § 2 tego kodeksu: „Przepisu § 1 1 [określającego poczytalność zmniejszoną – A.G.] nie stosuje się, gdy ograniczenie zdolności jest skutkiem odurzenia wynikającego z winy sprawcy”.

gorsza, doprowadził przy tym także do wielu nieścisłości, a wręcz wypaczenia *ratio legis* przepisu konstytuującego uzasadnienie dla odpowiedzialności sprawcy w stanie nietrzeźwości.

Przypomnieć wypada, że zgodnie z art. 31 § 3 k.k. konsekwencji w sferze zawińnięcia nie wywołuje wprawienie się przez sprawcę w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć. Stan taki znamionuje upojenie zwykłe, niepowikłane, a więc takie, które obrazem klinicznym nie odbiega zasadniczo od typowej jego formy odpowiadającej swoją charakterystyką opisowi przyjętemu w obowiązującej klasyfikacji¹⁷. Ze statycznego punktu widzenia przypadki przestępstw popełnionych w takim stanie stanowią przeważającą większość w stosunku do tych, w których u sprawcy zdiagnozowano atypową formę upicia¹⁸. Obejmuje więc te z nich, w których występuje „stan nietrzeźwości” wywołany przez samego sprawcę. Art. 31 § 3 k.k. przewiduje zarazem wyłączenie stosowania § 1 i 2 tego artykułu – *verba legis* „Przepisów (...) nie stosuje się” – gdy sprawca „wprawił się w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć”. Zwrot „nie stosuje się” w literaturze przedmiotu i judykaturze zwykle wiązać się z wyłączeniem konsekwencji, jakie w sferze odpowiedzialności karnej powoduje „wprawienie się” przez sprawcę w omawiany stan. Wobec tego sprawca w stanie nietrzeźwości lub odurzenia popełnia przestępstwo, a jego wina nie jest umniejszona, pomimo faktycznego stanu zakłóceń spowodowanych wprawieniem się w ten stan. Uzasadnienie tego jest również oczywiste, chociaż nie bezdyskusyjne, co „samowprawienia się”¹⁹ i sprowadza się ono zasadniczo do konstatacji, że skoro sprawca sam, dobrowolnie wprawił się w ten stan, to powinien on ponosić tego konsekwencje.

Literalne brzmienie § 3 art. 31 k.k. nakazywałoby jednak przyjęcie, iż wyłączone jest stosowanie *in extenso* przepisów określających niepoczytalność albo

¹⁷ Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych (ang. *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*), <http://www.icd10.pl/> (dostęp: 11.11.2021). W Polsce stosowana jest nadal rewizja 10. ICD (według założenia do końca 2021 r.).

¹⁸ Por. statystyki za rok 2020 odnośnie do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji z udziałem nietrzeźwych kierowców, a także zabójstw, które w zdecydowanej większości były rezultatem konfliktu rodzinnego lub koleżeńskiego wywołanego uprzednim użyciem alkoholu przez sprawcę: <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26790707,dramatyczny-wzrost-liczby-zabojstw-pandemia-ula-twila-dzialanie.html>; <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/liczba-przestepstw-w-polsce-w-2020-r-mniejsza-wzrost-liczby-zabojstw/xbpjs4t>; a także: <https://statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy/76562,wypadki-drogowe-raporty-roczone.html> (dostęp: 11.11.2021).

¹⁹ Por. A. Liszewska, *Problem odpowiedzialności karnej osób zażywających środki odurzające*, „Palestra” 1992, 5/6, s. 42–43; K. Buchała, *Przypisanie zachowania popełnionego w stanie nietrzeźwości. (poczytalności umniejszonej) spowodowanej odurzeniem się lub silnym afektem*, „Studia Prawnicze” 1988, 1–2, s. 230; A. Marek, J. Lachowski, *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011, s. 110.

poczytalność w znacznym stopniu ograniczoną. Odnosi się to więc nie tylko do kwestii związanych z zawinieniem, ale również determinantów tych stanów, tj. przyczyn („choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych”²⁰) oraz następstw w sferze psychologicznej w postaci zniesienia albo ograniczenia w znacznym stopniu zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem przez sprawcę. Warunkiem pozostaje oczywiście to, by sprawca „wprawił się” w stan powodujący „wyłączenie lub ograniczenie poczytalności”.

To z kolei prowadzi do wniosku, że sprawca, który wprawił się w stan nietrzeźwości lub odurzenia nie będzie traktowany jak niepoczytalny albo o poczytalności zmniejszonej, niezależnie od tego, czy ów stan miał sam w sobie np. atypowy przebieg (uzasadniając przyjęcie atypowej formy upojenia, choroby alkoholowej etc.), czy został on spowodowany przez sprawcę, co do którego zachodzą podstawy uzasadniające stwierdzenie, że byłby on (nawet pomimo niewprawienia się w taki stan) niepoczytalny (np. z uwagi na prowadzone od wielu lat leczenie zdiagnozowanego u niego zaburzenia psychotycznego).

Przyjęta redakcja omawianego przepisu powinna wykluczać możliwość wyłączenia stosowania § 3 na rzecz stosowania § 1 albo 2 art. 31 k.k. w tych przypadkach, w których zniesienie albo ograniczenie w znacznym stopniu zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem (pomimo równoczesnego stanu nietrzeźwości) zostały spowodowane przyczyną, o której mowa w art. 31 § 1 k.k. Warto przy tym przypomnieć, że przed laty istotnie przyjmowano, iż stan nietrzeźwości prowadzi każdorazowo do wyłączenia możliwości powołania się na niepoczytalność albo poczytalność zmniejszoną bez względu na inną możliwą ich przyczynę²¹. Takie podejście jest aktualnie kontestowane w orzecznictwie jako nietrafne. Stan nietrzeźwości nie może wszakże *ex definitio* „przekreślać” tego, że sprawca *tempore criminis* spełniał przesłanki pozwalające na opiniowanie przez biegłych o jego niepoczytalności albo poczytalności zmniejszonej²². Jak

²⁰ W kwestii metody mieszanej określania niepoczytalności – w orzecznictwie jeden z pierwszych wyroków – por. wyrok SN z dnia 7.11.1938 r., III K2936/37, OSN(K) 1939, z. 6, poz. 150; uzasadnienie do postanowienia SN z dnia 29.06.2010 r., I KZP 6/10, OSNKW 2010, nr 8, poz. 65, a także – analiza relacji między członami definicji niepoczytalności: J. Sehn, K. Spett, *Zmniejszona poczytalność*, „Państwo i Prawo” 1961, 2, s. 292.

²¹ Por. wyrok SN z dnia 26.03.1969 r., II KR 15/69, LEX nr 167476; uchwała SN całej izby SN – Izba Karna z dnia 9.12.1950 r., OSN(K) 1951, z. 1, poz. 1; wyrok SN z dnia 8.11.1948 r., K 86/48, OSN(K) 1949, z. 1, poz. 38.

²² Por. T. Gordon, E. Milewska, Z. Majchrzyk, D. Hajdukiewicz, *Ocena wpływu alkoholu na afekty kryminalne w orzecznictwie sądowo-psychiatrycznym*, [w:] Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska (red.), op. cit., s. 165–193, w tym stwierdzenie powołanych autorów dotyczące tego, że w praktyce odróżnienie wpływu alkoholu na stan afektywny od wpływu innych czynników jest niezwykle trudne, o ile nie w ogóle niemożliwe, s. 169 i 192–193.

sygnalizowali zresztą eksperci w dziedzinie psychiatrii: „(...) większość komplikacji w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym sprawców w stanach samoodurzeń wynika głównie z treści i konsekwencji prawnych § 3 art. 25 k.k.” [k.k. z 1969 r. – A.G.]²³. Z uwagi na praktycznie niezmienione brzmienie art. 31 § 3 k.k. wypowiedź ta zachowuje w pełni swoją aktualność. Inną sprawą pozostaje fakt, iż przypadek taki „obnaża” całą słabość tego przepisu, skoro wówczas uzasadniona jest rezygnacja ze stosowania przepisu przewidującego wyjątek od wyjątku (zważywszy, iż § 3 wyłącza stosowanie § 1 art. 31 k.k., zaś niepoczytalność sama w sobie jest wyjątkiem od zasady, jaką jest poczytalność), po to, aby przyjąć, iż zachodzi jednak wyłom od poczytalności, bowiem rodzaj zaburzenia związanego z alkoholem lub inną substancją odurzającą przemawiają za stosowaniem wobec niego art. 31 § 1 k.k. (odpowiednio § 2).

Co do konsekwencji, jakie rodzi samowprawienie się (w znaczeniu dobrowolne, nieprzymuszone) przez sprawcę w stan nietrzeźwości, a więc: „wyłączenie lub ograniczenie poczytalności”, to są one z jednej strony oczywiste (zważywszy na reakcję, jaką wywołuje oddziaływanie tej substancji odurzającej na funkcjonowanie OUN), a więc tym samym można by stwierdzić, iż wskazanie na nie w tym przepisie jest po prostu zbędne; z drugiej zaś, sam sens zapisu, jaki faktycznie powodował ustawodawcę, aby go wprowadzić (tj. nawiązanie do stanów opisanych w § 1 i 2 art. 31 k.k.), został lekko wypaczony przez nadanie mu takiego brzmienia.

Można bowiem zarzucić ustawodawcy, iż operuje on w nim niepoprawną terminologią odnoszącą się do „wyłączenia” poczytalności. Ta natomiast może być zniesiona albo zmniejszona, jednak nie można jej „wyłączyć”. Poza tym użycie określenia „poczytalność” również nie wydaje się najlepszym rozwiązaniem, skoro w § 1 i 2 art. 31 k.k. jest mowa o „zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem”, które – jak wolno przyjąć – definiują wprawdzie poczytalność²⁴, jednak precyzja językowa i systematyka kodeksowa przemawiałyby za posługiwaniem się jednolitą nomenklaturą i możliwie dookreślonymi pojęciami na gruncie tego samego przepisu. Wobec tego § 3 art. 31 k.k. należałoby chociażby w tym względzie odpowiednio przereklamować.

Inną sprawą pozostaje określenie użyte przez ustawodawcę w tym przepisie, a odnoszące się do „ograniczenia poczytalności”. Jest ono niepoprawne, jeżeli zważyć na jego kontekst, czyli § 2 art. 31 k.k., w którym został określony stan poczytalności „w znacznym stopniu” ograniczonej, a nie ograniczonej w jakimkolwiek stopniu (czyli *de facto* także niższym niż znaczny). Naturalnie nie budzi wątpliwości

²³ R. Rutkowski, *Różnice i podobieństwa w opiniowaniu stanów upić alkoholem i odurzeń innymi środkami*, „Nowe Prawo” 1991, nr 1–3, s. 120.

²⁴ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, L–P, Warszawa 1992, s. 722.

sam fakt, iż stan nietrzeźwości lub odurzenia *per se* mogą spowodować jedynie nieznaczące ograniczenie zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, niemniej, zważywszy *ratio* § 3 art. 31 k.k., wypada uznać, że przepis ten i w tej kwestii pozostawia do życzenia. Ponadto za bardziej trafne należałoby uznać posłużenie się w tym przypadku kwantyfikatorem logicznym alternatywy rozłącznej („albo”) w miejsce tego, które wskazuje na alternatywę zwykłą („lub”) tam, gdzie jest mowa o wyłączeniu „lub” ograniczeniu poczytalności, skoro stany te nie będą występować równocześnie.

Art. 31 § 3 k.k. może jednak rodzić także inne wątpliwości z dogmatycznego punktu widzenia. Dotyczą one w szczególności uzasadnienia odpowiedzialności z uwagi na elementy subiektywne przestępstwa, tj. stronę podmiotową przestępstwa, a także na winę sprawcy. Wprowadzie kompleksowe omówienie w tym opracowaniu całej problematyki dotyczącej subiektywnych podstaw przypisania nie byłoby możliwe z uwagi na jego ograniczone ramy, tudzież wyjątkowo obszerny charakter materii z tym związanej, wydaje się jednak zasadne wskazanie na to, że § 3 art. 31 k.k. ustanawia wyjątek od zasady winy wyrażonej w art. 1 § 3 k.k.²⁵. Zaznacza się przy tym, iż jakakolwiek próba oparcia konstrukcji wyrażonej w art. 31 § 3 k.k. na zasadzie winy (w jej prawnokarnym rozumieniu²⁶), skazana jest z góry na niepowodzenie, bowiem o takiej z racji wymogu dotyczącego koicydencji nie może być mowy. Wobec tego w piśmiennictwie stosunkowo zgodnie przyjmuje się, że sprawca za czyn zabroniony popełniony w stanie odurzenia odpowiada „obiektywnie”²⁷. Natomiast w kwestii stosunku psychicznego sprawcy do czynu stanowiska są podzielone. Początkowo przyjmowano, iż sprawca powinien w takim przypadku ponosić odpowiedzialność za przestępstwo umyślne: „(...) nie da się bowiem pomyśleć, ażeby ktoś wprowadzał się w stan niepoczytalności dla dokonania przestępstwa, a nie czynił tego rozmyślnie”²⁸. Taki punkt widzenia znajdował swoje uzasadnienie

²⁵ Por. np. L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 20., Warszawa 2017, s. 142–143; T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2010, s. 164–166; A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne. Część ogólna. Podręcznik*, Kraków 2010, s. 404–405; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2005, s. 302.

²⁶ Co do winy „moralnej” lub „społecznej” w takim przypadku – por. T. Kaczmarek, *Spory wokół charakteru odpowiedzialności*, [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 36–37.

²⁷ Por. A. Marek, J. Lachowski, op. cit., s. 110; T. Kaczmarek, op. cit., s. 36–37; W. Kozielewicz, *Pojęcie niepoczytalności w doktrynie prawa karnego i orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Palestra” 2007, 1–2, s. 83; K. Buchała, *Wina czynu a zawinięcie na przedpolu czynu zabronionego*, [w:] E. Pływaczewski (red.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, Białystok 1998, s. 78–79; J. Warylewski, op. cit., s. 302.

²⁸ Por. L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy oraz do rozporządzenia Prezydenta RP o niektórych przestępstwach przeciw bezpieczeństwu państwa*, red. L. Frommer, Kraków 1936, s. 66–67.

na gruncie konstrukcji *a.l.i.c.*, wprowadzonej z art. 17 § 2 i art. 18 § 2 k.k. z 1932 r. W obecnym stanie prawnym częściej wysuwano postulat, aby w takim przypadku, z uwagi na swoistą fikcję co do stosunku psychicznego sprawcy w stanie odurzenia, do popełnionego przez niego czynu przyjmować, iż popełnił on to przestępstwo nieumyślnie²⁹. Wobec milczenia ustawodawcy w tej kwestii należałoby bowiem przyjmować rozwiązanie najkorzystniejsze dla oskarżonego³⁰. Wreszcie możliwe jest trzecie, jak się zdaje, najbardziej przekonujące rozwiązanie, a mianowicie dążenie także w tym przypadku do swoistej obiektywizacji, czy raczej – oparcia oceny znamion podmiotowych na zobiektywizowanych kryteriach oceny. Nie jest to wprawdzie sposób na uniknięcie odwołania się do pewnej fikcji, jednak zarazem nie przesądza się ani o umyślności, ani o nieumyślności czynu popełnionego przez sprawcę. Jak się zresztą zdaje, takie kompromisowe stanowisko ma najwięcej zwolenników³¹. Pomimo braku możliwości jednoznacznego ustalenia znamion strony podmiotowej w przypadku sprawcy, który w czasie popełnienia czynu zabronionego znajdował się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, nie wydaje słuszne odwoływanie się w tej kwestii do jakiegokolwiek domniemania. Nie jest także poprawne nawiązywanie do procesowej zasady *in dubio pro reo*. Sformułowany w art. 5 § 2 k.p.k. zakaz rozstrzygania wszelkich niedających się usunąć wątpliwości na korzyść oskarżonego należałoby bowiem wyprowadzić z obowiązującej zasady domniemania niewinności (art. 5 § 1 k.p.k.), wobec czego w konsekwencji wypadałoby przyjąć, iż zasada *in dubio pro reo* znajduje zastosowanie: „(...) jedynie wówczas, gdy mimo przeprowadzenia wszystkich dostępnych dowodów nie jest możliwe dokonanie jednoznacznych ustaleń faktycznych”³². Natomiast, jak słusznie wskazał M. Filar, różnica między umyślnością i nieumyślnością „(...) leży w procesach psychicznych, których nie da się stosownie zweryfikować, zwłaszcza u sprawcy faktycznie niepoczytalnego”³³.

Warto również podnieść, iż art. 31 § 3 k.k. w praktyce nie jest powoływany w kwalifikacji prawnej nawet w sytuacjach, w których znajduje on faktycznie zastosowanie (tj. w oparciu o ten przepis sprawca ponosi odpowiedzialność karną

²⁹ M. Tarnawski, *Problem winy niepoczytalnego i o poczytalności zmniejszonej, odurzonych alkoholem lub innymi środkami odurzającymi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, 2, s. 48.

³⁰ Por. J. Lachowski, *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w KK z 1997 r.*, „Studia Prawnicze” 2006, 1, s. 132.

³¹ Por. np. S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 189; W. Wolter, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 138; A. Zoll, [w:] idem (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna. Tom I – komentarz do art. 1–116 k.k.*, Warszawa 2012, s. 536–537.

³² J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Objaśnienia dla studentów – tom I (art. 1–424)*, Kraków 2005, s. 27–28. Podobnie: A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 260.

³³ M. Filar, [w:] idem (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 132.

na ogólnych zasadach, w istocie jednak odpowiada na zasadzie wyjątku od wyjątku – przewidzianego w art. 31 § 1 i 2 k.k., skoro § 3 wyłącza stosowanie powołanych przepisów).

Nie sposób pominąć także faktu, że w aktualnym brzmieniu k.k. nie ustanawia stanu nietrzeźwości okolicznością, która uzasadniałaby sama przez się nadzwyczajne obostrzenie kary. Katalogu takich instytucji, wzorem art. 33 k.w., próżno szukać w tym kodeksie. *De lege lata* stan nietrzeźwości stanowi zatem znamię jedynie kilku typów czynu zabronionego, głównie określonych w rozdziale XXI k.k. (Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji)³⁴.

Zmianę w tym względzie miała przynieść ustawa nowelizująca z dnia 13.06.2019 r.³⁵, która przewidywała wprowadzenie do art. 53 k.k. § 2a pkt. 9, w świetle którego „popelnienie przestępstwa w stanie po spożyciu alkoholu lub środka odurzającego, jeżeli stan ten był czynnikiem prowadzącym do popelnienia przestępstwa lub istotnego zwiększenia jego skutków” uznano *verba legis* za „okoliczność obciążającą”. Przyświecała jej więc szczytna idea, jaką stanowiło usankcjonowanie podstawy surowszego karania sprawcy przestępstwa popelnionego w stanie nietrzeźwości lub odurzenia³⁶. Przepis ten jednak pozostawiał wiele do życzenia. Ustawa ta na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14.07.2020 r. (sygn.

³⁴ Charakter prawny art. 178 § 1 k.k. jest przedmiotem polemiki. Według jednych autorów stanowi on podstawę uzasadniająca obostrzenie sprawcy kary – por. np. R.A. Stefański, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji. Rozdział XX i XXI Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 386; J. Piórkowska-Flieger, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2012, s. 416–417. Według innych autorów określa on typ kwalifikowany – por. M. Budyn-Kulik, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2013, s. 401, jak twierdzi A. Marek, jest to nawet stanowisko dominujące – idem, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2010, s. 421. Zaprezentowano także trzecie stanowisko, stanowiące próbę pogodzenia dwóch poprzednich, zgodnie z którym „(...) nietrzeźwość lub odurzenie stanowią okoliczność wpływającą na wyższy stopień społecznej szkodliwości spenalizowanych zachowań, a zatem statuują zespół odrębnych typów czynów zabronionych, kwalifikowanych przez okoliczność”, ale z kolei: „Znamię zbiegnięcia ma charakter dynamiczny. Zawsze musi ono być objęte zamiarem (...) Nie można zatem uznać, że zbiegnięcie jest okolicznością kwalifikującą odpowiedzialność sprawcy, jako że charakterystyczną jego cechą jest niewspółczesność z realizacją pozostałych znamion rzekomo przez nią kwalifikowanego typu” – tak: G. Bogdan, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. 3, Warszawa 2008, s. 442–443.

³⁵ Por. także art. 53 § 2a pkt. 9 ustawy z dnia 14.05.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (oraz druk sejmowy nr 3451), <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=3451> (dostęp: 11.11.2021).

³⁶ Warto podnieść, że zmiany w tym zakresie nie przewiduje projekt zmiany k.k. z 20.04.2021 r. w zakresie odnoszącym się do stanu nietrzeźwości lub odurzenia (zmiana obejmuje jedynie poszerzenie zakresu art. 31 § 3 k.k. o stan upojenia tetrahydrokannabinolem). Por. poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw, druk nr 1701, Sejm IX kadencji, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1701> (dostęp: 11.11.2021).

akt Kp 1/19) została uznana w całości za niezgodną z art. 7 w zw. z art. 112 i art. 119 ust. 1 Konstytucji RP i jako taka nie doczekała się wejścia w życie³⁷.

Ustawodawca odwoływał się w nim do pojęcia znanego prawu wykroczeń, ale nie karnemu, „okoliczności obciążających”, chociaż dotyczyło ono zasad i dyrektyw wymiaru kary w k.k., określonych w art. 53 k.k., wobec tego uzasadniających „oboznienie” kary. Poza tym, z niejasnych względów, obfitował w nieostre znamiona („istotny”, „zwiększenie skutków” „stan po spożyciu”) i w dodatku wprowadzał wymaganie, aby – *in extenso* – „stan ten był czynnikiem prowadzącym do popełnienia przestępstwa lub istotnego zwiększenia jego skutków”. To ostatnie mogło zaś prowadzić do pewnych paradoksów, jeżeliby oprzeć się na zasadach obiektywnego przypisania skutku. Propozycja ta, zważywszy na faktyczny powód uznania jej za niezgodną z Konstytucją RP, może ponownie w niezmienionym stać się przedmiotem postępowania legislacyjnego. Należy wobec tego wyrazić przekonanie, że próba ponownego forsowania rozwiązań prawnych, które uzasadniałyby surowszy wymiar kary dla sprawcy w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, będzie pozbawiona tak licznych niedociągnięć jak prezentowała ustawa z dnia 14.05.2019 r.

Wreszcie należałoby zasygnalizować jeszcze jeden problem, który wprawdzie od lat budzi zastrzeżenia w piśmiennictwie, jednak pominąć go w tym miejscu nie sposób, a mianowicie wymaganie odnoszące się do „przewidywania, albo możliwości przewidzenia”. Wprawdzie w odniesieniu do niego zarówno doktryna³⁸, jak i judykatura prawa karnego wypracowały już stanowiska³⁹, jakie mogą stanowić klarowne wskazówki do jego interpretacji, jednak podnosząc niedociągnięcia, jakimi obarczony jest art. 31 § 3 k.k., nie sposób byłoby i tę kwestię pominąć.

Mając zaś na względzie uwagi odnoszące się do art. 31 § 3 k.k., należałoby rozważyć zmianę tego przepisu, czemu ma służyć wysunięcie pewnych postulatów *de lege ferenda* dotyczących tej regulacji.

Podsumowanie i postulaty *de lege ferenda*

Reasumując, zasady odpowiedzialności za przestępstwo popełnione w stanie nietrzeźwości dostarczają wielu problemów, nie tylko z dogmatycznego punktu widzenia. Pomimo iż sam ten stan, za sprawą jego definicji legalnej, zdaje się nie budzić zastrzeżeń, także na tle stanu odurzenia jako pojęcia zakresowo szerszego, jednak uzasadnienie prawne dla pociągnięcia sprawcy, który *tempore criminis* znaj-

³⁷ M.P. z 2020 r., poz. 647.

³⁸ Por. M. Tarnawski, op. cit., s. 43; K. Buchała, *Przypisanie zachowania...*, op. cit., s. 23.

³⁹ Por. np. uchwała SN 7 sędziów z dnia 29.10.1964 r., RNw 44/64, OSNPG 1965, z. 4, poz. 34.

dował się w takim stanie, nie jest już tak oczywiste. Wynika to zarówno z trudności związanych się z uzasadnieniem subiektywnych podstaw przypisania, jak i z treści samego art. 31 § 3 k.k., którego kształt, wobec całego „bagażu trudności”, jakie niesie za sobą kwestia uregulowania odnoszącego się do odpowiedzialności sprawcy w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, jest daleki od doskonałości.

W odniesieniu do pierwszej z zasygnalizowanych kwestii problematyka sprowadza się do samej natury stanu odurzenia i jego „pozaprawnego” wymiaru. Jeżeli by bowiem spojrzeć na to zagadnienie z perspektywy psychopatologicznej, można dojść do przekonania, iż odpowiedzialność karna sprawcy znajdującego się w czasie czynu w takim stanie nie jest zasadna. Z takiego punktu widzenia jest oczywiste, że zaburzenia w sferze funkcjonowania psycho-motorycznego wywołane oddziaływaniem substancji odurzającej mogłyby przemawiać za traktowaniem takiej osoby w skrajnych przypadkach na równi ze sprawcą czynu zabronionego popełnionego w stanie, o którym mowa w art. 31 § 1 lub 2 k.k., wobec czego można stwierdzić, iż pozostaje ona w stanie „faktycznej niepoczytalności” (odpowiednio – poczytalności zmniejszonej). Zarazem równie oczywiste jest, że z prawnokarnego punktu widzenia fakt „samowywołania” takich zakłóceń przez sprawcę (ich niejako „zawinione” spowodowanie), nakazuje z całą mocą potraktowanie go tak, jak osoby zdatnej do zawinienia.

Problem w tym przypadku leży jednak nie w uzasadnieniu dla samej potrzeby karania sprawcy znajdującego się *tempore criminis* w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, która zresztą nie powinna budzić obiekcji, a w konstrukcji prawnej, która uzasadnienia takiego dostarcza. Wspomniane spojrzenie na stan nietrzeźwości podyktowane faktycznymi skutkami, jakie niesie w sferze psycho-somatycznej użycie substancji odurzającej, przemawiają niewątpliwie za utrzymaniem aktualnej systematyki w odniesieniu do przepisu zawartego w § 3 art. 31 k.k., a tym samym i akceptacją ustanowionego w nim wyjątku od wyjątku (tj. wyjątku od poczytalności i pełnej zdatności do przypisania, jakie przewidują § 1 i 2 art. 31 k.k.), po to, by powrócić do zasady (tj. przyjąć, iż na zasadzie „wyjątku od wyjątku” sprawca odpowiada na ogólnych zasadach).

Takie rozwiązanie nie jest już właściwe. Podobnie jak posługiwanie się w tym przepisie zwrotami, co do których zastrzeżenia podniesiono w tym opracowaniu. Mając zatem na uwadze te kwestie, warto by było zaproponować nieco inne rozwiązanie prawne w kwestii regulacji odnoszącej się do odpowiedzialności sprawcy, który popełnił przestępstwo, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia. Propozycja ta, jak się zdaje, przyczyni się do wyeliminowania pewnych braków, jakimi obarczony jest art. 31 § 3 k.k.

Wobec tego wypada zaproponować uchylenie § 3 art. 31 k.k. i wprowadzenie art. 31a k.k. w następującym brzmieniu:

„§ 1. Odpowiada na zasadach przewidzianych w tym kodeksie za czyn zabroniony popełniony w stanie nietrzeźwości lub odurzenia ten, kto wprawił się w ten stan i chciał, albo przynajmniej godził się na to, mając świadomość odurzającego działania użytej substancji, że w stanie tym popełni czyn zabroniony.

§ 2. Sąd skazuje na podstawie przepisu przewidującego zagrożenie karą za czyn zabroniony popełniony w stanie odurzenia”.

Taki przepis pozwala na przyjęcie, że wina konkretnego czynu zostaje zastąpiona „winą” spowodowania zakłóceń psychicznych w warunkach pełnego przewidywania oddziaływania substancji odurzającej na OUN, a przez to i możliwości przypisania przestępstwa popełnionego w takim stanie. Propozycja ta nie odchodzi od fikcji winy, której zresztą nie sposób wymagać od sprawcy w stanie odurzenia, przynajmniej tak długo, jak opiera się ona na wymaganiu dotyczącym koincydencji czynu i winy⁴⁰.

Postulowane rozwiązanie odchodzi także od posługiwania się nomenklaturą właściwą dla niepoczytalności lub poczytalności zmniejszonej, tj. nie odwołuje się ono do określenia: „zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem”. Celem tego jest wyraźne oddzielenie wspomnianych stanów od stanu nietrzeźwości lub odurzenia. Godzi się dodać, że w zbliżonym tonie, zważywszy na podstawy uzasadnienia karalności, zredagowane są kodeksy karne: niemiecki, austriacki czy szwajcarski⁴¹. Nie dostarczają one jednak należytego uzasadnienia w kwestii przypisania znamion podmiotowych.

Wysunięta propozycja pozwala natomiast na przyjęcie umyślności w zakresie realizacji znamion typu czynu zabronionego popełnionego przez sprawcę w stanie

⁴⁰ Należy zaznaczyć, iż koncepcja winy w ujęciu funkcjonalnym pozwalałaby na rezygnację z tego wymagania, jednak nie wydaje się, aby oparcie na niej koncepcji struktury przestępstwa było trafnym rozwiązaniem. Więcej na ten temat por. A. Zoll, *Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy*, [w:] J. Majewski (red.), *Okoliczności wyłączające winę – Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, Toruń 2010, s. 16–19.

⁴¹ Por. § 323a ust. 1 niemieckiego k.k. (Strafgesetzbuch – StGB), § 287 ust. 1 austriackiego k.k. oraz art. 263 ust. 1 szwajcarskiego k.k. Przewidują one wyprowadzoną w oparciu o konstrukcję (Voll)rauschdeliktu odpowiedzialność za odrębne przestępstwo polegające na wprawieniu się w stan odurzenia. Np. § 323a (1) stanowi: „Wer sich vorsätzlich oder fahrlässig durch alkoholische Getränke oder andere berauschende Mittel in einen Rausch versetzt, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft, wenn er in diesem Zustand eine rechtswidrige Tat begeht und ihretwegen nicht bestraft werden kann, weil er infolge des Rausches schuldunfähig war oder weil dies nicht auszuschließen ist” [„Kto umyślnie lub przez niedbalstwo wprowadza się w stan odurzenia spowodowany alkoholem lub innym środkiem odurzającym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 5 lub grzywnie, jeżeli w tym stanie popełni czyn zabroniony i nie może być za niego ukarany, ponieważ wskutek stanu odurzenia był niezdolny do zawinienia albo nie jest to do wykluczenia – tl. własne A.G.]

odurzenia. Zważywszy na podniesione wyżej uwagi, w tym dotyczące faktu samowprawienia się w stan nietrzeźwości lub odurzenia (w znaczeniu dobrowolnego użycia substancji odurzającej), za zasadne wypada uznać wskazanie na to, że doszło do zamierzonej realizacji znamion danego typu czynu zabronionego. Jest wprawdzie oczywiste, że nie prowadzi to do oceny rzeczywistego stosunku psychicznego sprawcy do czynu w czasie realizacji znamion, jako że o takim w ogóle nie może być mowy w takim przypadku (jeżeli miałyby ona dostarczyć oczekiwanych rezultatów odnoszących się do tego czynu, a przy tym zostać wyprowadzona z ogólnego przepisu uzasadniającego karalność). Jednak umożliwia uzasadnienie subiektywnych podstaw przypisania, które, jak wypada przyjąć, albo pozostaną domniemane, albo będą musiały zostać wyprowadzone z przepisu określającego podstawy odpowiedzialności sprawcy, który popełnił przestępstwo, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia.

Ostatnią kwestią, do której pozostaje się odnieść krótko w tym podsumowaniu, to kwestia surowszego karania sprawcy. Wydaje się, że nałożenie na sądy obowiązku związanego z obligatoryjnym orzekaniem nadzwyczajnego obostrzenia kary w takim przypadku nie byłoby trafnym rozwiązaniem, w przeciwieństwie do propozycji, która przewidywałaby dla sądu taką możliwość w oparciu o regulację uzasadniającą odpowiedzialność za przestępstwo popełnione w stanie nietrzeźwości lub odurzenia.

Bibliografia

- Bilikiewicz T., *Psychiatria kliniczna*, Warszawa 1973.
- Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2008.
- Buchała K., *Wina czynu a zawinienie na przedpolu czynu zabronionego*, [w:] E. Pływaczewski (red.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, Białystok 1998.
- Buchała K., *Przypisanie zachowania popełnionego w stanie niepoczytalności (poczytalności umniejszonej) spowodowanej odurzeniem się lub silnym afektem*, „*Studia Prawnicze*” 1988, 1–2.
- Cierpiałkowska L., *Szkodliwe używanie i uzależnienie od alkoholu*, [w:] L. Cierpiałkowska, M. Ziarko (red.), *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Warszawa 2010.
- Cora S., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia w świetle prawa i psychologii*, „*Nowe Prawo*” 1973, 7–8.
- Czernecka A., *Alkohol a przemoc domowa*, [w:] *Alkohol, alkoholizm i przemoc: rozboje, wypadki, gwałty, kradzieże, pobicia, zabójstwa* [materiały sympozjum – listopad 2002 r.], wpraw. K. Renda, Lublin 2004.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982.
- Dukiet-Nagórska T. (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2010.

- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/choroba;3885838.html> (dostęp: 1.02.2019).
- Filar M., [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 20, Warszawa 2017.
- Glaser S., *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933.
- Gordon T., Milewska E., Rutkowski R., *Alkohol a przestępczość osób z nieprawidłową osobowością*, „*Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne*” 1987, 18.
- Grajewski J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Objasnienia dla studentów – tom I (art. 1–424)*, Kraków 2005.
- Hajdukiewicz D., *Podstawy prawne opiniowania sądowo-psychiatrycznego w postępowaniu karnym, w sprawach o wykroczenia oraz w sprawach nieletnich*, Warszawa 2007.
- Hajdukiewicz D., Ciszewski L., Więckiewicz J., *Orzecznictwo sądowo-psychiatryczne w stanach afektywnych opiniowanych w klinice sądowej Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Pruszkowie w latach 1985–1990*, [w:] Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska (red.), *Materiały IX Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP pt. Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym*, Warszawa 1991.
- Heitzman J., *Zastosowanie teorii stresu w diagnozie sądowo-psychiatrycznej*, „*Palestra*” 1997, 1–2.
- Heitzman J., *Upicie alkoholowe jako przedmiot ekspertyzy sądowo-psychiatrycznej*, [w:] J. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, Kraków 1996.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2009.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006.
- Horoszowski P., *Zabójstwo z afektu*, Warszawa 1947.
- Izdebski S., Bukowski J., Janiszewski M., *Analiza aktywacji alkoholowej w świetle materiałów Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Świeciu n/Wisłą*, „*Problemy Wymiaru Sprawiedliwości*” 1978, 2.
- Jarosz M., *Psychopatologia ogólna*, [w:] M. Jarosz (red.), *Podstawy psychiatrii. Podręcznik dla studentów*, wyd. 5, Warszawa 1988.
- Kaczmarek T., *Spory wokół charakteru odpowiedzialności*, [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005.
- Kocur J., *Wpływ alkoholu na stan emocjonalny. Aspekty sądowo-psychiatryczne*, [w:] Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska (red.), *Materiały IX Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP pt. Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym*, Warszawa 1991.
- Kopera M., Wojnar M., Szelenberger W., *Funkcje poznawcze, struktura i czynności mózgu u osób uzależnionych od alkoholu*, „*Alkoholizm i Narkomania*” 2010, 23(4).
- Kozarska-Dworska J., Dworski M., *Afekt patologiczny w teorii i praktyce sądowo-psychiatrycznej*, „*Problemy Wymiaru Sprawiedliwości*” 1978, 2.
- Kozielewicz W., *Pojęcie niepoczytalności w doktrynie prawa karnego i orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „*Palestra*” 2007, 1–2.

- Kruempelmann J., *Możliwość przypisania winy w przypadku afektu i uwarunkowanej użyciem alkoholu niezdatności do ponoszenia winy*, „Studia Prawnicze” 1988, 1–2.
- Lachowski J., *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w KK z 1997 r.*, „Studia Prawnicze” 2006, 1.
- Lipczyński A., *Psychologia sądowa*, Warszawa 2007.
- Lowe G., *Uzależnienie od alkoholu i narkotyków*, [w:] A.A. Lazarus i A.M. Colman (red.), *Psychopatologia*, Poznań 2001.
- Łuniewski W., *Zarys psychiatrii sądowej*, Warszawa 1950.
- Marek A., Lachowski J., *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
- O'Connor S., Hesselbrock V., Bauer L., *Układ nerwowy a podatność na uzależnienie od alkoholu. Alkohol i mózg*, Warszawa 1996.
- Paprzycki L.K., *Wpływ stanu nietrzeźwości alkoholowej sprawcy na ocenę jego poczytalności w sprawach o umyślne pozbawienie życia człowieka*, „Przegląd Prawniczy” 1990, 1.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie te ustawy oraz do rozporządzenia Prezydenta RP o niektórych przestępstwach przeciw bezpieczeństwu państwa*, red. L. Frommer, Kraków 1936.
- Radziwiłłowicz R., *Psychologia i psychopatologia alkoholizmu*, [w:] R. Radziwiłłowicz (red.), *Alkoholologia: książka podręczna dla walczących z alkoholizmem*, cz. 1, Warszawa 1928.
- Rejman G., *Zasady odpowiedzialności karnej. Art.8–31. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Rejman G., [w:] E. Bieńkowska, B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska, *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 1999.
- Tarapata Sz., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa*, Warszawa 2016.
- Tarnawski M., *Problem winy niepoczytalnego i o poczytalności zmniejszonej, odurzonych alkoholem lub innymi środkami odurzającymi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, 2.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2005.
- Wolter W., [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wołoszynowa L., *Materiały do nauczania psychologii – seria I – Psychologia ogólna*, t. 2, Warszawa 1969.
- Woronowicz B.T., *Alkoholizm jako choroba*, Warszawa 1993.
- Zoll A. (red.), *Komentarz do Kodeksu karnego. Część ogólna art. 1–116*, t. 1, Warszawa 2012.
- Zoll A., *Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy*, [w:] J. Majewski (red.), *Okoliczności wyłączające winę – Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, Toruń 2010.
- Zoll A., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna. Tom I – komentarz do art. 1–116 KK*, Kraków 2004.
- Zoll A., Wróbel W., *Polskie prawo karne. Część ogólna. Podręcznik*, Kraków 2010.

Orzecznictwo

Wyrok SN z dnia 9 lipca 1968 r., IV KR 110/68, OSNPG 1969, z. 1, poz. 8.

Wyrok SN z dnia 2 lutego 1973 r., IV KR 392/72, OSNPG 1973, z. 8, poz. 114.

Wyrok SN z dnia 30 listopada 1972 r., I KR 243/72, OSNKW 1973, z. 6, poz. 78.

Wyrok SN z dnia 31 marca 1978 r., IV KR 68/78, LEX nr 21761.

Wyrok SN z dnia 28 czerwca 1978 r., V KR 100/78, OSNKW 1978, z. 10, poz. 114.

Wyrok SN z dnia 19 grudnia 1978 r., III KR 226/78, LEX nr 21791.

Wyrok SN z dnia 6 kwietnia 1981 r., I KR 30/81, OSNPG 1981, z. 8–9, poz. 92.